

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.79>

ОРГАНІЧНА ЄДНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ У ПРАВОВОМУ ВИМІРІ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Савайда О.,

кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-2035-2604

Савайда О. Органічна єдність суспільства і держави у правовому вимірі людської гідності.

У статті зроблено спробу зрозуміти органічну єдність суспільства і держави у правовому вимірі людської гідності. Теза підкріплюється тим фактом, що держава як форма організації політичної влади, суспільство як простір для спілкування та самореалізації особистості, а також право як нормативний регулятор суспільних відносин не можуть існувати окремо, оскільки їхня взаємодія має органічний характер. Ключовим інтегруючим фактором у цьому трикутнику є людська гідність, яка об'єднує природно-правовий та позитивно-правовий виміри, і водночас закладає аксіологічні основи формування правопорядку. У статті людська гідність розглядається як універсальна правова цінність, що об'єднує мораль і право, внутрішній світ особистості та зовнішню організацію суспільного життя.

Особлива увага приділяється зв'язку між природним і позитивним правом, де природне право втілює ідеї свободи та рівності, а позитивне право служить засобом їх реалізації в державному механізмі. Авторка доводить, що верховенство права є методологічною основою, яка дозволяє пов'язати органічні закони суспільного розвитку з державним законодавством, унеможливаючи свавілля влади та забезпечуючи стабільність правового порядку. Органічна єдність держави та суспільства постає не лише як абстрактне поняття, а й як практична умова легітимності влади та довіри громадян до інституцій. В умовах сучасних трансформацій та глобальних викликів, особливо у випадку України, в умовах війни, ця єдність набуває особливого значення. Вона дозволяє пов'язати національну ідентичність із загальнолюдськими правами людини, а також розробити ціннісну модель суспільного розвитку, засновану на повазі до гідності кожної людини. Тому стаття має на меті теоретично обґрунтувати той факт, що людська гідність є не лише ціннісною категорією, а й онтологічною основою сучасного правового порядку, що об'єднує державу, суспільство та право в єдину гармонійну систему.

Органічна єдність держави, суспільства та права можлива лише за умови, що позитивне право відображає принципи природного права та не суперечить їм. У разі відокремлення права від моральних основ виникає «правовий формалізм», коли право стає інструментом політичної влади, а не гарантією свободи.

Ключові слова: держава, суспільство, право, органічні закони, гідність людини, природне право, позитивне право, верховенство права, правопорядок, нація, закон.

Savayda O. Organic unity of society and state in the legal dimension of human dignity.

The article attempts to understand the organic unity of the state, society and law from a philosophical and legal point of view through the prism of the category of human dignity. The thesis is supported by the fact that the state as a form of organization of political power, society as a space for communication and self-realization of the individual, as well as law as a normative regulator of social relations cannot exist separately, since their interaction is organic in nature. The key integrating factor in this triangle is human dignity, which unites the natural-legal and positive-legal dimensions, and at the same time lays the axiological foundations for the formation of the legal order. In the article, human dignity is considered as a universal legal value that unites morality and law, the inner world of the individual and the external organization of social life.

Special attention is paid to the connection between natural and positive law, where natural law embodies the ideas of freedom and equality, and positive law serves as a means of their implementation in the state mechanism. The author argues that the rule of law is a methodological basis that allows

linking the organic laws of social development with state legislation, making the arbitrariness of power impossible and ensuring the stability of the legal order. The organic unity of the state, society and law appears not only as an abstract concept, but also as a practical condition for the legitimacy of power and citizens' trust in institutions. In the context of modern transformations and global challenges, especially in the case of Ukraine, in the context of war, this unity acquires special significance. It allows us to link national identity with universal human rights, as well as to develop a value model of social development based on respect for the dignity of each person. Therefore, the article aims to theoretically substantiate the fact that human dignity is not only a value category, but also the ontological basis of the modern legal order, which unites the state, society and law into a single harmonious system.

The organic unity of the state, society and law is possible only if positive law reflects the principles of natural law and does not contradict them. In the case of separation of law from moral foundations, «legal formalism» arises, when law becomes an instrument of political power, rather than a guarantee of freedom.

Key words: state, society, law, organic laws, human dignity, natural law, positive law, rule of law, legal order, nation, law.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси вимагають глибшого осмислення підвалин правопорядку, що забезпечують стабільність і розвиток суспільства. У центрі уваги постає проблема гармонійної взаємодії держави, суспільства і права як органічної цілісності, де кожен елемент не може існувати відокремлено від інших. Гідність людини постає ключовим інтегруючим чинником, що надає сенсу правовим нормам і легітимності державній владі. Проблема полягає у тому, як поєднати природно-правові засади з позитивним правом у спосіб, що забезпечує верховенство права і гарантує гідність кожної особи.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання органічної єдності суспільства і держави в контексті правового виміру людської гідності досліджується на перетині філософії права, конституціоналізму, політичної філософії та соціальної етики. Однак системне дослідження єдності держави і суспільства саме крізь призму правового значення людської гідності, з урахуванням філософсько-етичного змісту та конституційно-правового закріплення, залишається недостатньо глибоко опрацьованим у сучасному українському дискусії. Найчастіше ці елементи аналізуються фрагментарно – або як питання прав людини, або як структурна характеристика держави. Потреба в цілісному філософсько-правовому підході до цієї проблеми актуалізується в умовах кризи державності, порушень прав людини, викликів війни і правової трансформації.

Метою цієї статті є філософсько-правове обґрунтування органічної єдності суспільства і держави як засадничої умови забезпечення людської гідності в умовах правової держави, з урахуванням українського конституційного контексту та міжнародних правових стандартів.

Виклад основного матеріалу. Держава історично виникла як засіб регулювання суспільних відносин та забезпечення безпеки. Її суть полягає у створенні правових норм, що забезпечують стабільність та передбачуваність суспільних процесів. Водночас суспільство завжди зберігало власну автономію, яка проявлялася у формуванні звичаїв, традицій, моральних орієнтирів та громадянських об'єднань.

Органічна єдність суспільства і держави у правовому аспекті гідності людини – це філософсько-правова концепція, що розглядає нерозривний взаємозв'язок між суспільними відносинами, державою, організацією та правовим порядком, у центрі якого перебуває визнання й утвердження гідності людини як основоположної цінності.

З даної дефініції можемо виділити ключові аспекти:

- Органічна цінність вказує на природний, цілісний і взаємозалежний характер зв'язку суспільства і держави;
- Суспільство – це спільнота людей, носій культурних, моральних і правових цінностей;
- Держава – політико-правова організація суспільства, що забезпечує правопорядок і реалізацію прав людини;
- Правовий аспект – це вимір, у якому єдність суспільства і держави визначається через право як регулятор свободи і справедливості;
- Гідність людини – це центральний принцип, що слугує критерієм моральної та правової легітимності суспільно-державного устрою.

Таким чином, дефініція поєднує онтологічний вимір (єдність), соціальний (суспільство), політичний (державу), нормативний (право) та аксіологічний (гідність людини) аспекти.

Поняття гідності людини становить фундаментальний принцип правової держави та конституційного ладу України. За Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» є найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а стаття 28 закріплює: «Ко-

жен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому чи принизливому поводженню» [1]. У міжнародно-правовому просторі ця ідея також закріплена: наприклад, Загальна декларація прав людини проголошує, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [2]. У такому контексті дослідження «органічної єдності суспільства і держави» у правовому вимірі гідності має на меті з'ясувати, як взаємозалежність між суспільством і державою сприяє захисту та реалізації гідності людини як невідчужуваної цінності. В тексті поєднуються філософські підходи, правова практика та українська правова система.

Категорія гідності людини має глибокі філософські корені. Кантіанський підхід визначає гідність як внутрішню цінність особи, обумовлену її раціональною здатністю бути автором власного закону моралі. За Кантом, «людина – це ціль, а не засіб», що означає, що до жодної особи не можна ставитися лише як до інструменту; навпаки, кожному властива невід'ємна гідність, яка вимагає відповідного ставлення та пошани [3].

Це положення підкреслює моральну автономію індивіда: добра воля особи є вищою цінністю, і з нею пов'язано обов'язок поважати гідність кожної людини. Таким чином, вольова і моральна самовизначеність стає основою «людської гідності» як початкової цінності.

Гегелівська концепція права і держави розвиває ідею органічного взаємозв'язку суспільства і держави. Г. Гегель розрізняє громадянське суспільство і державу. Громадянське суспільство, пише філософ, є розрізнення між родиною і державою. Розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави, воно створене «лише в сучасному світі».

Розумна держава Гегеля забезпечує поділ влади (законодавча, виконавча, судова) як гарантію публічної свободи, прагнучи до живої єдності влади. Тобто, з гегелівської точки зору, держава і суспільство поєднані органічно через спільне етичне начало – те, що державу як «моральну ідею» пов'язує з особистостями у суспільстві [4].

Таким чином, філософсько-правовий контекст формулює «органічну єдність» як взаємозв'язок, який ґрунтується на основах солідарності, спільних етичних цінностях та взаємній відповідальності. Від особи до держави усі ланки суспільства діють заради підтримки людської гідності як вищої цінності. Це відповідає висновкам сучасних досліджень: суспільство і держава взаємодіють через соціальну солідарність, яка повинна бути побудована на взаємодії особистості, суспільства і держави [5]. У цьому ключі гідність кожного визнається фундаментом суспільного порядку і державних інститутів, а не лише індивідуальною якістю.

В Україні поняття гідності закріплено на конституційному рівні. Конституція проголошує Україну правовою державою і встановлює верховенство права при забезпеченні свобод і прав людини (ст. 1, 8). Стаття 3 прямо пов'язує гідність з недоторканністю життя: «Непорушне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність» [6]. Конституційний Суд України виходить з того, що гідність – це конституційна цінність і імперативне право, яке є джерелом інших прав і не підлягає скасуванню [6]. Зі статті 28 Конституції випливає пряма заборона застосовувати катування, жорстоке чи принизливе поводження, а також зобов'язання держави забезпечувати захист гідності людини [1].

Конституційна юриспруденція підкреслює, що людська гідність – фундамент конституційного ладу: «Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу». У рішенні КСУ зазначено, що із статті 3 Конституції та міжнародних зобов'язань випливає обов'язок держави всебічно охороняти гідність кожної особи. Підкреслюється, що право на повагу до гідності носить безумовний (імперативний) характер – у міжнародному праві його прирівнюють до норми *jus cogens*, що забороняє будь-які нелюдські або принизливі практики [6]. Іншими словами, в Україні гідність розглядається не як декларативне або другорядне право, а як центральна цінність, навколо якої формується правова система.

На практиці це означає, що усі гілки влади (законодавча, виконавча, судова) мають забезпечувати правові гарантії гідності. Наприклад, Верховна Рада при ухваленні законів повинна враховувати обов'язок «забезпечити належний захист та реалізацію прав і свобод людини». Суди мають тлумачити норми так, щоб їх застосування не шкодило гідності громадян. Державні органи повинні дотримуватися як національних стандартів (Конституція, закони), так і міжнародних зобов'язань щодо гідності. Зокрема, приєднання до європейського правопорядку зобов'язує Україну виконувати рішення ЄСПЛ та інтерпретувати покарання через призму захисту гідності: «кара не може відійняти в людей їхньої засадничої гідності» [6].

Таким чином, з точки зору права гідність людини в Україні сприймається як конституційне право і цінність, що потребує активного захисту. Вона виступає «мірою визначення сутності» всіх інших прав і критерієм допустимості їх обмежень. Це підтверджують рішення Конституційного Суду, де гідність нерозривно пов'язують з правом на життя і наголошують на позитивних обов'язках держави («надати механізми») забезпечити «всебічну охорону людської гідності» [6]. Тобто у правовому

полі України існує пряма ланка: держава + суспільство = захист гідності. Без такої єдності повноцінний захист гідності неможливий, що повністю відповідає і філософській ідеї органічного зв'язку суспільства й держави.

Право на гідність закріплене й у численних міжнародних актах, що мають прямий зв'язок із українською правовою системою. Загальна декларація ООН (1948) в преамбулі і статті 1 виходить із гідності як джерела прав: «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї... є основою свободи, справедливості та загального миру». Стаття 1 Декларації стверджує рівність усіх людей «у своїй гідності та правах» [2]. Ця ідея лягла в основу конституційної традиції багатьох країн, у тому числі й України.

Важливо, що міжнародне право сприймає гідність як рівнозначну невідчужуваність, від яких не можна відмовитися навіть за умов суворих обмежень (наприклад, гідність не скасовується навіть у разі довічного ув'язнення) [6].

Отже, міжнародні акти з прав людини інтегровані в український правовий простір і формують вимоги до правового забезпечення гідності. З одного боку, вони лягають в основу трактування Конституції (ст. 3, 28), а з іншого – зобов'язують Україну доводити практику до стандартів (наприклад, через виконання рішень ЄСПЛ). У сукупності це свідчить про всеохопну систему, де гідність людини є провідним принципом, який «напрощує сенсом людське буття і є фундаментом для всіх інших конституційних прав» [6].

Розвиток правової держави в Україні – безпосередньо пов'язаний із втіленням цінності гідності. Правова держава означає, що влада та суспільство функціонують у рамках закону: індивід може реалізувати свою гідність тільки за умов незалежності суду, свободи слова, рівності перед законом тощо. Правова держава передбачає, що організація та діяльність влади в її відносинах з індивідами ґрунтуються на праві. Це забезпечує захист особистих прав (життя, свободи, майна) саме тому, що гідність людини є основою цих прав. Відсутність правової держави (анархія чи авторитаризм) автоматично призводить до загрози гідності: ці сфери права легко стають предметом сваволі (припинення чи кара без справедливого суду, цензури, жорстоких репресій).

Етичний вимір гідності стосується того, як гідність проявляється в соціальній моралі і культурі. З етичної точки зору, гідність пов'язана з почуттям власної цінності і поваги до інших. В українському суспільстві це поняття культивується у вихованні, освіті та публічних дискусіях (наприклад, через декларації та кодекси поведінки). Етичне визнання гідності формує соціальні норми, що протидіють дискримінації та приниженню груп населення. Нормативне визнання гідності людини окреслює уявлення про гідну участь кожного в спільному житті: вільний розвиток, чесну працю, соціальну підтримку, звернення зі шаною з боку держави та громади.

Важливим аспектом є усвідомлення того, що захист гідності – це також захист спільних цінностей суспільства і престижу держави. Коли людина відчуває, що її гідність пошкоджена, страждає не лише вона особисто, а й суспільство в цілому (втрачається довіра до держави, руйнуються соціальні зв'язки). Наприклад, масові порушення прав і приниження людей (тортури, корупційне свавілля) підривають легітимність держави і цілісність суспільства. І навпаки, коли держава демонструє повагу до гідності громадян (через чесні суди, гідні пенсії, захист прав меншостей тощо), це закріплює відчуття належності до єдиного соціального організму. Отже, гідність є своєрідною «живильною тканиною» зв'язку між громадянином і державою. У цьому сенсі її охорона – справа не лише юристів, а й кожного члена суспільства (через повагу і солідарність один до одного).

Висновки. Органічна єдність суспільства і держави в правовому вимірі гідності людини проявляється у взаємозв'язку філософських і правових засад. Філософське вчення про особистість утверджує цінність людини, що має природне право на повагу. Правові норми – національні та міжнародні – реалізують цю ідею через систему гарантій та заборон, що мають забезпечити «вільний розвиток особистості» та заборонити будь-яке приниження її гідності. Конституційний Суд України неодноразово підкреслював, що гідність – це основа всіх інших прав, «імператив» держави і суспільства, що не допускає нехтування.

Український досвід показує, що сильне громадянське суспільство і правова держава доповнюють одне одного в охороні гідності. Громадяни через участь, солідарність та повагу один до одного наповнюють сенсом правові норми, а держава через закони та інститути втілює ці моральні вимоги у конкретну практику. Така «органічна єдність» є об'єктивно необхідною: тільки за її умов гідність кожної людини постійно утверджується, а суспільство міцніє.

У світлі викладеного слід напрацювати заходи, що допоможуть втілити ідею гідності у практику:

– Правотворчість: при розробці законів варто орієнтуватися на гідність людини як фундаментальну цінність. Конституційний Суд наголошує, що Верховна Рада повинна «гарантувати захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природ-

ної цінності». Тому законодавець має враховувати вплив норм на гідність адресатів і не ухвалювати законів, що потенційно принижують або обмежують базову людську гідність.

– Державне управління: у системі публічної влади необхідно впроваджувати принцип «служіння гідності громадянина». Адміністративна практика має бути зосереджена на дотриманні гідності при прийнятті управлінських рішень та надаванні послуг. Професійна етика державних службовців передбачає повагу до прав і свобод людини, незважаючи на статус чи обставини, що забезпечує довіру населення до влади. Важливо, щоб державні органи розбудовували свої алгоритми дій через призму гуманістичних стандартів і принципу верховенства права.

– Правова освіта: слід системно формувати культуру поваги до гідності через освіту. Освіта є потужним інструментом захисту прав людини, а інтегроване викладання прав людини в школах і вишах вирішить 80 % проблем, пов'язаних з вихованням молоді. Зокрема, необхідно пояснювати учням і студентам, що право на гідне поводження належить кожному без умов і не може відмінитися залежно від вчинків людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Загальна декларація прав людини: затв. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Іммануїл Кант про гідність: Як знайти цінність у собі, а не в лайках та зарплаті. Менталзон.. URL: <https://mentalzon.com/uk/post/5119/іммануїл-конт-про-гідність-як-знайти-цінність-у-собі-а-не-в-лайках-та-зарплаті>.
4. Гегель про громадянське суспільство і державу. URL: <https://studies.in.ua/shpora-ippu/696-gegel-pro-gromadyanske-susplstvo-derzhavu.html>.
5. Білак М.В. (2011). Політична єдність суспільства і держави. *Держава і право*. Випуск 51. 2011. С. 185–189. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/af19832c-1ae5-43ab-8b58-9f0a16f59915/content>.
6. Право на повагу до гідності. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti>.